

1^ο ΕΠΑ.Λ Ιωαννίνων, Α΄ Τάξη

Ερευνητική εργασία 1

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

(υλικά-τεχνικές / μορφολογία – σημειολογία)

μέρος Ι

α' τετράμηνο 2011-12
1^ο ΕΠΑ.Λ Ιωαννίνων, Α΄ Τάξη

Ερευνητική εργασία 1
α' τετράμηνο 2011-12

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

(υλικά-τεχνικές / μορφολογία – σημειολογία)

μέρος Ι

Συνεργάστηκαν οι μαθητές:

1^η ομάδα

Μπάος Ιωάννης
Κατσούπης Λεωνίδα
Μπότσιος Άγγελος
Θεμελή Μυρτώ
Ζώτος Ευάγγελος

2^η ομάδα

Ρίζος Ιωάννης
Χολέβας Νικόλαος
Σταμούλη Αδαμαντία
Τσακνρίδης Παρασκευάς

3^η ομάδα

Μπέστα Σιμόνη
Τζιά Αντιγόνη
Μπέκιο Χριστίνα
Γραμμενιάτη Κων/να
Αλεξίου Νίκος

4^η ομάδα

Μποζιώρης Χρήστος
Παπαδιάς Ανδρέας
Ζαχάρης Χρήστος
Ζώη Ιωάννα

και οι καθηγητές:

Χασκή Ελένη ΠΕ 02

Τσέφος Κωνσταντίνος ΠΕ 12.02

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σ. 4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ : Υλικά / Τεχνικές (μεταβυζαντινή- νεοελληνική περίοδος)	σ. 5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ : Κέντρα αργυροχρυσοχοΐας – τεχνίτες (συντεχνίες)	σ. 9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : Τα Παραδοσιακά Κοσμήματα σε σχέση με τα Μέρη του Σώματος.....	σ. 13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ : Η σημειολογία των Παραδοσιακών Κοσμημάτων	σ. 25
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ :	σ. 27
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	σ. 29
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σ.31

Εικόνα εξωφύλλου: «κλειδατήρας», κόσμημα ζώνης από την Β. Ήπειρο. Ασημένια, σφυρήλατη φουσκωτή πόρπη, δουλεμένη με σαβάτι. Την επιφάνεια στολίζουν ανθικές γιρλάντες, δικέφαλοι αετοί, μυθικά ζώα και στο κέντρο ο ρόδακας φέρει αποτροπαϊκή γαλάζια πέτρα.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Εισαγωγή

Η ανάγκη του στολισμού, η οποία είναι κοινή σε άντρες και γυναίκες από τα αρχαία χρόνια, φανερώνει στα κοσμήματα το πνεύμα και το χαρακτήρα των διαφόρων λαών και πολιτισμών ανά τους αιώνες.

Τα νεοελληνικά κοσμήματα εκτός από ένα μέσο που προσφέρει αισθητική χαρά μπορεί να θεωρηθεί και να ερευνηθεί σαν ιστορική πηγή, ισότιμη με τις άλλες καλλιτεχνικές και πνευματικές εκδηλώσεις των χρόνων της Τουρκοκρατίας. Το νεοελληνικό κόσμημα συμπεριλαμβάνοντας εμπειρίες του βυζαντινού πολιτισμού συνεχίζει μια ακόμα παλιότερη παράδοση. Ωστόσο εξελίσσεται μέσα από γόνιμες διαδικασίες που συντελούνται στον ελληνικό χώρο από το 15ο αιώνα και μετά, αφομοιώνοντας στοιχεία της Ευρωπαϊκής Δύσης και της Ισλαμικής Ανατολής.

Η ακμή της αργυροχρυσοχοΐας κατά τη νεοελληνική περίοδο, όπως άλλωστε και όλων των εκφράσεων του λαϊκού πολιτισμού, αποδίδεται στην οικονομική ανάκαμψη, που προέκυψε από την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας καθώς και στους ιδεολογικούς προσανατολισμούς, που τροφοδότησαν τον υπόδουλο Ελληνισμό με αισιοδοξία και εμπιστοσύνη για το μέλλον. Στο ιδεολογικό και οικονομικό πλέγμα της εποχής κινήθηκαν οι αυτοδίδακτοι λαϊκοί νεοέλληνες αργυροχρυσοχόοι, οι οποίοι άφησαν έργα, που με την ιδιότυπη καλλιτεχνική τους γλώσσα αποκαλύπτουν τη γοητεία της συλλογικής αισθητικής ή της προσωπικής φαντασίας και παράλληλα μεταφέρουν πληροφορίες για την ατομική, κοινωνική και εθνική ταυτότητα των κατοίκων ορισμένης περιοχής σε καθορισμένο χρόνο.

Στην καλλιτεχνική έκφραση του νεοελληνικού κόσμου η ανάγκη της πρωτοτυπίας υποχωρεί μπροστά στο αίτημα της ισοτιμίας που ισχύει για όλα τα μέλη της κοινωνικής ομάδας. Θα πρέπει όμως να προσέξουμε πως δύσκολα βρίσκονται δύο κοσμήματα ίδια, επειδή το αίτημα της ισοτιμίας δεν καλύπτει παρά μόνο τη βασική μορφολογία στη σύνθεση και την τεχνική στην επεξεργασία, χωρίς να δεσμεύει τις λεπτομέρειες της δομής και τα στοιχεία του διακόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Μεταβυζαντινή - Νεοελληνική περίοδος

Κατά τη μεταβυζαντινή φάση (μέσα 15ου-αρχές 18ου αι.) συντελείται το πέρασμα από τη βυζαντινή παράδοση σε νέες αισθητικές αναζητήσεις και τεχνικές παραγωγής, οι τεχνίτες του χρυσού και του αργυρού δημιουργούν έργα συγγενή στη μορφολογία και τη θεματογραφία με τα βυζαντινά, στα οποία όμως επισημαίνονται και αναπλασμένα στοιχεία από της Ανατολής.

Κατά την Νεοελληνική φάση (18ος-19ος αι.) σημειώνεται ιδιαίτερη άνθηση της αργυροχρυσοχοΐας, στην πλούσια παρακαταθήκη των μορφών και του διακόσμου προστίθενται και αφομοιωμένα στοιχεία από τη Δύση.

Υλικά

Οι αργυροχρυσοχοί, στα βυζαντινά χρόνια όσο και στην Τουρκοκρατία είχαν οργανωθεί σε συντεχνίες. Ονομάζονταν χρυσοκοί, χρυσοχοί, μολονότι δούλευαν κατεξοχήν το ασήμι. Το ασήμι το χρησιμοποιούσαν είτε καθαρό (λαγάρα) είτε νοθευμένο με κράμα χαλκού και ορείχαλκου (αγιάρι). Πολλές φορές έλιωναν ασημένια αντικείμενα ή ευρωπαϊκά νομίσματα και σε σπάνιες περιπτώσεις αγόραζαν ασήμι από το εξωτερικό. Οι εργασίες της ανακύκλωσής του χρυσού και του ασημιού, το λαγάρισμα, απαιτούσαν ειδικούς τεχνίτες, οι οποίοι στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλα μεγάλα κέντρα, από τον 17ο αι., ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες.

Τεχνικές

Οι πατροπαράδοτες τεχνικές, με τις οποίες επεξεργάζονταν την πρώτη ύλη, διαμόρφωναν τα σχήματα και διακοσμούσαν το αντικείμενο με κύρια εργαλεία το αμόνι, τα ποικίλα σφυριά, τα πολυάριθμα και πολύμορφα σπιτούνια και τα καλέμια, ήταν:

- 1) **Η σφυρήλατη:** Ο τεχνίτης άνοιγε φύλλο το ασήμι στο αμόνι με το σφυρί και στη συνέχεια του έδινε την επιθυμητή φόρμα χρησιμοποιώντας πάντα το σφυρί.
- 2) **Η χυτή:** Το ασήμι χυνόταν στη μήτρα (καλούπι από μπρούντζο ή κόκαλο σουπιάς) ή σε παντέφτια (σιδερένια πλαίσια γεμισμένα με ειδικό χώμα όπου αποτύπωναν το πρότυπο), εισχωρούσε στα κενά και σε σύντομο χρόνο, αφού κρύωνε ήταν έτοιμο το επιθυμητό αντικείμενο, το οποίο τελειοποιείτο με τη τεχνική των σκαλιστών. Με εσώγλυφες ή ανάγλυφες σιδερένιες

μήτρες για την αποτύπωση παραστάσεων ή κοσμημάτων πετύχαιναν ευκολότερα μεγαλύτερη παραγωγή.

- 3) **Η έκτυπη:** (έκκρουστη, φουσκωτή, κτυπητή, ανάγλυφη, σηκωτή): Η μορφοποιημένη ασημένια πλάκα ετοποθετείτο επάνω σε αμόνι, όπου υπήρχε στρώμα πίσσας (μείγμα από κολοφώνιο, κεραμίδι και λάδι). Ο σκαλιστής σχεδίαζε το θέμα στην ελεύθερη επιφάνεια, την ανάποδη, με διάφορα σπιτούνια από σκληρό ατσάλι και κτυπώντας τα με το σφυρί το σχέδιο πρόβαλε φουσκωτό στην άλλη πλευρά. Η ίδια εργασία μπορούσε να επαναληφθεί για να αποκτήσει το σχέδιο μεγαλύτερο βάθος. Στην τελική φάση ο σκαλιστής δούλευε με λεπτά καλέμια τις λεπτομέρειες από την καλή όψη.
- 4) **Η εγχάρακτη ή σκαλιστή:** Ο τεχνίτης σχεδίαζε το θέμα σε ασημένια πλάκα και ύστερα έκανε τη χάραξη στην καλή όψη του αντικειμένου με κατάλληλα για κάθε περίπτωση καλέμια.
- 5) **Η διάτρητη ή ξεγυριστή:** Ειδικός τεχνίτης σε μορφοποιημένο και διακοσμημένο αντικείμενο έκοβε επιδέξια με κατάλληλο πριονάκι ορισμένα τμήματα του διακόσμου, ώστε το κόσμημα να αναδεικνύεται πάνω σε ύφασμα ή δέρμα.
- 6) **Η συρματερή** (ονομάζουμε έτσι τις κατασκευές που αποτελούνται από σύρματα δουλεμένα με χειροποίητο τρόπο)
- 7) **Τα σμάλτα:** Η τεχνική αυτή ήταν παραλλαγή της βυζαντινής των περιφημων περικλειστων σμάλτων και χρησίμευε ως απλό χρωματικό συμπλήρωμα. Την χρωματική διακόσμηση πετύχαιναν με διαφανή ή αδιαφανή σμάλτα (μείγματα από υαλόμαζα και μεταλλικά οξειδία), διαφορετικά για κάθε χρώμα, που τοποθετούσαν σε κοιλότητες, λακκωτά σμάλτα, ή συρματερές κυψελίδες, περικλειστα σμάλτα, και ύστερα τα έψηναν σε υψηλή θερμοκρασία για να αποκτήσουν λαμπερό χρώμα.
- 8) **Το σαβάτι:** Η τεχνική αυτή θυμίζει την τεχνική του nielo, γνωστή από εκείνη των περιφημων εμπίεστων μυκηναϊκών εγχειριδίων. Το σαβάτι ήταν μείγμα από ασήμι, χαλκό, μολύβι και κερί του θειαφιού σε διάφορες αναλογίες, με τις οποίες επιδέξιοι τεχνίτες πετύχαιναν χρωματικές διαβαθμίσεις του μαύρου ή γκριζου χρώματος. Ειδικός τεχνίτης χάραζε το σχέδιο σε θερμαινόμενη ασημένια πλάκα, προσέχοντας τα σημεία όπου θα έμπαινε το σαβάτι να είναι βαθύτερα και ανώμαλα για να εισχωρήσει το κράμα. Όταν η πλάκα κρύωνε, γυαλιζόταν με ατσάλινο στενόμακρο λεπτό εργαλείο, το μασγαλά. Η τεχνική του σαβάτι απαιτούσε ακρίβεια στις αναλογίες των υλικών, λεπτή διαδικασία προετοιμασίας και μεγάλη προσοχή στη θερμοκρασία τήξης.

Κοκκιδωτός διάκοσμος, πολύτιμες ή ημιπολύτιμες πέτρες και κυρίως γυαλόπετρες συμπλήρωναν αισθητικά την τελική μορφή του αντικειμένου.

Αναλύοντας μερικές από τις παραπάνω τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν στην αργυροχρυσοχοΐα θα μπορούσαμε να προσθέσουμε:

Φιλιγκράν - Συρματερή

Ονομάζουμε έτσι τις κατασκευές που αποτελούνται από σύρματα δουλεμένα με χειροποίητο τρόπο. Τα σύρματα αυτά στρίβονται μεταξύ τους και κολλιούνται πάνω σε ένα μοτίβο που έχει φτιαχτεί πάνω σε μια πλάκα από ξυλοκάρβουνο ή πάνω σε φύλλο μετάλλου. Στη συνέχεια μπορούν να προστεθούν και άλλα αντικείμενα ανάλογα με το γούστο του καλλιτέχνη.

Στην Ελλάδα τα κοσμήματα αυτά λεγόταν <<συρματερά>> ενώ στην Ινδία, στην Αρμενία και σε άλλες χώρες λεγόταν <<φιλιγκράν>>. Στην κλασική, στην προκλασική περίοδο και την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας οι Έλληνες μας έδωσαν κομμάτια απaráμιλλης τέχνης που βρίσκονται σε διάφορα μουσεία. Για την παραγωγή κοσμημάτων τύπου φιλιγκράν σήμερα χρησιμοποιούνται άλλες μέθοδοι: χυτά ή πρεσαριστά.

Ρεπουσσέ- Έκτυπη

Είναι μία αρχαιότατη τεχνική, με την οποία δημιουργούμε ένα ανάγλυφο σχέδιο πάνω σε ένα φύλλο μετάλλου.

Η λέξη ρεπουσσέ σημαίνει <<φουσκωμένο>>.

Για να κατασκευαστεί ένα αντικείμενο ρεπουσσέ στερεώνουμε ένα μεταλλικό φύλλο σε κάποιο υπόστρωμα και τα σφυρηλατούμε με διάφορα εργαλεία όπως σφυράκια, ζουμπάδες και κοπίδια. Τα βήματα για να εφαρμόσουμε την τεχνική ρεπουσσέ είναι τα εξής:

1. Ακουμπάμε το φύλλο του μετάλλου πάνω στο υπόστρωμα όπου είναι ένα είδος σκληρής πίσσας.
2. Σχεδιάζουμε με ένα μολύβι της βασικές γραμμές του σχεδίου.
3. Αρχίζουμε να χτυπάμε με το ζουμπά τα σημεία που θέλουμε να φουσκώσουν. Η πίσσα που βρίσκεται από κάτω υποχωρεί με το χτύπημα, αλλά είναι αρκετά συνεκτική, ώστε να κρατάει το σχήμα που παίρνει το αντικείμενο μετά το χτύπημα
4. Αναποδογυρίζουμε το φύλλο του μετάλλου στην μπροστινή όψη και δίνουμε πιο πολύ λεπτομέρεια με πιο λεπτά εργαλεία. Η σφυρηλάτηση στην μπροστινή όψη λέγεται **κοΐλανση**.
5. Για ακόμη μεγαλύτερη λεπτομέρεια σε κάποια σημεία θα χρησιμοποιήσουμε καλέμι.
6. Αφού κάνουμε τα ανάγλυφα καθαρίζουμε το φύλλο του μετάλλου.

7. Τέλος κάνουμε το γυάλισμα τρίβοντας την επιφάνεια με πανιά.

Σε ένα πιο εξελιγμένο είδος ρεπουσέ χρησιμοποιούνται καλούπια και με αυτό το τρόπο η διαδικασία είναι πιο γρήγορη. Η τεχνική αυτή ονομάζεται **εμπίεστη τεχνική**.

Κοκκίδωση

Για να κατασκευαστεί ένα κοκκιδωτό γίνεται συγκόλληση γρανών (μεταλλικών σφαιριδίων) πάνω σε μια μεταλλική επιφάνεια. Σήμερα η τεχνική αυτή χρησιμοποιείται στην Ινδία και στο Πακιστάν.

Λέγεται και **κοκκοποίκιλη**. Τέτοια αντικείμενα βρέθηκαν σε κοσμήματα της μινωικής Κρήτης και στον τάφο του Φαραώ Τουταγχαμών. Η τεχνική αυτή έφτασε στο αποκορύφωμα της από τους Ετρούσκους και τους Έλληνες από τον 8ο μέχρι τον 2ο αιώνα π.Χ.

Επιχρύσωση

Είναι η επικάλυψη μεταλλικού αντικειμένου με χρυσό.

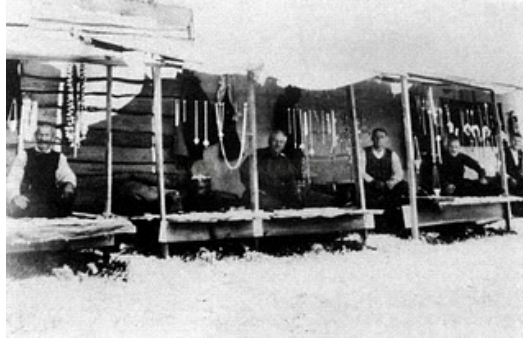
Σήμερα η επιχρύσωση γίνεται με ηλεκτρολυτική μέθοδο. Παλιότερα η επιχρύσωση γινόταν με του εξής τρόπους:

1. Με την χρήση αμαλάματος. Αμάγαμα είναι το μείγμα χρυσού με υδράργυρο που είναι σε υγρή μορφή. Η μέθοδος αυτή χρησιμοποιούταν στην παραδοσιακή αργυροχρυσοχοΐα και τα αντικείμενα αποκαλούνταν <<**μαλαμοκαπνισμένα**>>. Αυτή η μέθοδος είναι αρκετά ανθυγιεινή.
2. Με την επικόλληση ενός πολύ λεπτού φύλλου χρυσού με τη βοήθεια κάποιας κόλλας. Στην Αίγυπτο τα φύλλα χρυσού είχαν στην πίσω όψη τους καλυμμένες καβίλιες, οι οποίες εισχωρούσαν σε κατάλληλες τρύπες στο σώμα του αγάλματος, έτσι η επιχρύσωση ήταν πιο στέρεη. Όταν ένα κόσμημα έχει καλυφθεί με παχύτερο στρώμα χρυσού με τη μέθοδο της ηλεκτρόλυσης ονομάζεται <<**ντουμπλέ**>>.
3. Η επιχρύσωση με την εμβάπτιση του αντικειμένου σε κατάλληλο θερμό διάλυμα. Τη μέθοδο αυτή χρησιμοποιούσαν οι Ίνκας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κέντρα αργυροχρυσοχοΐας – τεχνίτες (συντεχνίες)

Η αργυροχρυσοχοΐα άνηκε στις εργαστηριακές τέχνες. Μόνιμα εργαστήρια έχουν εντοπιστεί σε όλο τον ελληνικό χώρο, όμως πλανόδιοι τεχνίτες με δύο ή τρεις βοηθούς (τσιράκια) συντροφιά, ταξίδευαν για μήνες ή και χρόνια σε κωμοπόλεις και χωριά, όπου έστηναν πρόχειρα εργαστήρια και δέχονταν παραγγελίες από τους ντόπιους η διέθεταν τα είδη τους σε παζάρια και πανηγύρια. Μετέφεραν μαζί τους, εκτός από τα έτοιμα έργα τους, εργαλεία της δουλειάς τους (μικροζυγούς, σχέδια σε χαρτί) και υλικά (ασήμι και πέτρες) σε ειδικά κατασκευασμένα κομψά ξυλόγλυπτα κασελάκια, διακοσμημένα συνήθως με ένθετο υλικό και ζωγραφικές παραστάσεις.

Φημισμένα κέντρα αργυροχρυσοχοΐας ήταν η Κωνσταντινούπολη με τα πολλά αργυροπρατεία στον κεντρικό δρόμο, τη Μέση, καθώς και η Σαφράμπολη στον Πόντο, τα οποία με την παραγωγή τους κάλυπταν όχι μόνο της ανάγκες της εγχώριας αγοράς, αλλά προμήθευαν και αγορές της Ευρώπης και τις Ανατολής.

Την ίδια ακτινοβολία είχαν και τα έργα των εργαστηρίων της Ηπείρου και Βορείου Ηπείρου και ιδιαίτερα των Καλαρρυτών, του Συρράκου, των Ιωαννίνων, του Μετσόβου και άλλων περιοχών της Πίνδου. Στους Καλαρρυτές πατρίδα διασήμων ασημουργών (Αθ. Τζημούρης, Γεώργιος Διαμαντής Μπάφας, Δημ. Παπαγεωργίου, Σπ. Παπαμόσχος, Ποντίκης, Πολυχρονίδες κ.α) όλοι σχεδόν οι κάτοικοι ήταν αργυροχρυσόχοοι και το χωριό, όπως έχει καταγραφεί σε σχετική μελέτη αντηχούσε από τα χτυπήματα του σφυριού στο αμόνι. Καλαρρυτινοί και Συρρακινοί είχαν αναπτύξει μεγάλη δραστηριότητα και είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους στο εξωτερικό. Στο παζάρι των Ιωαννίνων, που βρισκόταν απέναντι από το κάστρο, λειτουργούσαν κατά την περίοδο 1812-13 τριάντα τέσσερα χρυσοχοεία και στο Ελβασάν της Βόρειας Ηπείρου ένας από τους μεγαλύτερους δρόμους ονομαζόταν «Λεωφόρος των ελλήνων χρυσοχόων».

Στη Μακεδονία διακρίθηκαν ως σπουδαία κέντρα αργυροχρυσοχοΐας με μόνιμα εργαστήρια το Νυμφαίο, το Μοναστήρι, η Κοζάνη, η Φλώρινα, οι Σέρρες, η Θεσσαλονίκη και το Άγιο Όρος. Στη Θράκη και την Αν. Ρωμυλία σημαντικά ήταν τα εργαστήρια της Αγκιάλου, της Αδριανούπολης, των Σαράντα Εκκλησιών και της Φιλιππούπολης. Στην τελευταία η συντεχνία των χρυσοχόων στο 19^ο αιώνα ήταν η πιο ισχυρή από όλες τις άλλες. Συντεχνίες και εργαστήρια αργυροχρυσοχοΐας μαρτυρούνται και στην Θεσσαλία. Στα Τρίκαλα από το δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα υπήρχαν εργαστήρια, επιστάτης των εργαστηρίων και συνοικία με το όνομα κάποιου Ξακουστού χρυσοχόου. Επίσης στη Λάρισα υπήρχε συντεχνία χρυσοκράδων από τον 18^ο αιώνα καθώς και εργαστήρια στον Τύρναβο, την

Αν. Αγυά, τα χωριά του Πηλίου, τη Λαμία και την Καρδίτσα. Στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο αναδείχθηκαν σημαντικά κέντρα το Μεσολόγγι, το Αίγιο και η Στεμνίτσα. Οι δεξιοτέχνες Στεμνιτσιώτες χρυσοκοί, που κατά την παράδοση είχαν την ικανότητα να εργάζονται το ασήμι ακόμα και έφιπποι, είχαν εγκαταστήσει εργαστήρια όχι μόνο στην Πελοπόννησο αλλά και σε άλλες πόλεις τις Ελλάδος.

Στα παλιότερα χρόνια μόνο οι οικογένειες που ήταν πλούσιες μπορούσαν να έχουν χρυσά κοσμήματα. Συνήθως τα παράγγελλαν από άλλες χώρες (Αυστρία, Ουγγαρία) ή την Κωνσταντινούπολη και συνήθως ήταν με πολύτιμες πέτρες και πολύχρωμα σμάλτα. Αργότερα οι караβοκυραίοι τα έφεραν στον ελλαδικό χώρο, κυρίως στα νησιά. Στις Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα τέτοια κοσμήματα ξεχωρίζουν για το συρματένιο διάκοσμο και τις σμαλτωμένες λεπτομέρειες. Στα κοσμήματα από τον επτανησιακό χώρο υπάρχουν ιταλικές επιρροές και αργότερα επηρεάζουν και τους Ηπειρώτες χρυσοκοί. Γενικά η κάθε περιοχή έχει και τα δικά της στοιχεία όπως η Λευκάδα και η Κρήτη. Από τον 18^ο αιώνα και στις νησιώτικες περιοχές επικρατεί σταδιακά το παραδοσιακό ελληνικό στοιχείο, που χαρακτηρίζει τα υπόλοιπα ελλαδικά κοσμήματα. Στην Κάρπαθο, Αστυπάλαια, Κρήτη και Κύπρο, βλέπουμε μια ενιαία μορφολογική παράδοση.

Η Κύπρος κατά τους 18^ο και 19^ο αιώνες ήταν φημισμένο κέντρο αργυροχρυσοχοΐας χάρις στα εγχώρια μεταλλεύματα χρυσού και γνωστή και για την κατασκευή και εξαγωγή χρυσών συρμάτων και χρυσονημάτων. Στην «οδό των χρυσοχόων» στη Λευκωσία υπήρχαν

πολλά και αξιόλογα εργαστήρια, όπως και στο Λευκόνοικο, τα Λεύκαρα και τη Μηλιά.

Η Τέχνη της αργυροχρυσοχοΐας διακρίνεται σε εκκλησιαστική και κοσμική. Η κοσμική αργυροχρυσοχοΐα περιλαμβάνει διακοσμητικά και χρηστικά αντικείμενα (ζάρφια, τάσια, καλαμάρια, κανάτια, δίσκους, πιάτα, επενδύσεις για καθρέπτες, λάμπες, λυχνάρια, ναργιλέδες, ταμπακιέρες, θήκες καλλυντικών κ.ά.), όπλα (καριοφίλια, πιστόλες, γιαταγάνια, πάλες, μάχαιρες, παλάσκες) καθώς και φορητά κοσμήματα της ανδρικής και γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς. Ωστόσο τα έργα και των δύο κατηγοριών διατηρούν έντονα τις παραδοσιακές καταβολές και εκφράζουν την αισθητική αντίληψη του ελληνικού λαού παρ' όλες τις επιδράσεις από Ανατολή και Δύση, από όπου δανείστηκαν στοιχεία, τα οποία ενσωματωμένα και αναδημιουργημένα με δεξιοτεχνία συναντώνται στα ελληνικά έργα μ' ανεξάντλητες υφολογικές παραλλαγές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Τα Παραδοσιακά Κοσμήματα σε σχέση με τα Μέρη του Σώματος

Μελετώντας το σύστημα του νεοελληνικού στολισμού, μολονότι δε σώθηκαν πλήρη τα στοιχεία του στις διάφορες ενότητες των κοσμημάτων, διαπιστώνουμε πως αρχικά πρέπει να ήταν κοινό σε όλες τις περιοχές και με τις ίδιες γενικές καταβολές. Έτσι έχουμε, με μια अपαραβάτη κανονικότητα και παρά τις κατά τόπους επιμέρους παραλλαγές, κοσμήματα για το κεφάλι και το στήθος, τη ράχη και τα χέρια, τη μέση και την ποδιά.

Η εντύπωση της αδιατάρακτης χρυσής ροής που δημιουργεί ο γυναικείος στολισμός, αρχίζοντας από το κεφάλι και καλύπτοντας όλη την έκταση του κορμού, επιτείνεται στο στήθος με εγκόλπια, σταυρούς, καρφίτσες και οτιδήποτε άλλο μπορεί να κρεμαστεί, και από τη μέση συνεχίζεται ως την περιοχή της κοιλιάς και της ήβης, σκεπάζοντας στις περισσότερες φορεσιές, την ποδιά.

Ενώ τα υπόλοιπα κοσμήματα φοριούνται σύμφωνα με ένα αυστηρό τυπικό, συνοδεύοντας το ντύσιμο σε ειδικές περιστάσεις, η ζώνη είναι καθημερινό εξάρτημα της φορεσιάς μα επιβαρυνμένη χρήση.

Στη Μακεδονία υπάρχουν ιδιαίτερα κοσμήματα για τους κροτάφους και για τον αυχένα με πόρπες, αλυσίδες, πλέγματα από χάντρες, νομίσματα, μετάλλινα ελάσματα και φούντες.

Ένας ιδιαίτερος τύπος επιστήθιου κοσμήματος είναι το "κορδόνι" της Αττικής, με μια ή τρεις σειρές επάλληλους, κάθετους ρόδακες που κρέμονται από μια δέσμη αλυσίδων.

Παρακάτω αναφέρονται τα πιο χαρακτηριστικά παραδοσιακά κοσμήματα, ακολουθώντας το σώμα από επάνω προς τα κάτω:

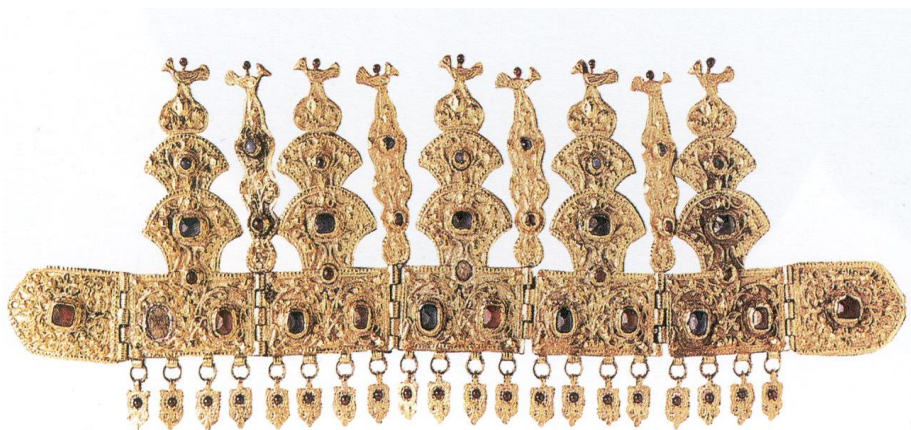
Την κορφή της κεφαλής στόλιζε το **τεπελίκι**, μικρός ασημένιος κυρτός δίσκος επιρραμένος στο φεσάκι και στολισμένος με ημιπολύτιμες πέτρες, κοράλλια και αλυσίδες, καθώς και το **φέσι** με τους παράδες, με πολυάριθμα, πυκνοραμμένα σαν λέπια, νομίσματα.

Το παραπάνω κόσμημα, αποτελείται από ένα μεγάλο ασημένιο δίσκο. Πάνω στο ασήμι έχει κολληθεί ένα λεπτό φύλλο χαλκού για να δημιουργηθεί φόντο και πάνω στο φύλλο χαλκού, σχηματίζονται αμυγδαλόσχημα διακοσμητικά μοτίβα, με την τεχνική φιλιγκράν. Στο κόσμημα παρεμβάλλονται είκοσι σκαλιστά κοράλλια, στερεωμένα με καστόνια. Τα πέντε κοράλλια στο κέντρο σχηματίζουν σταυρό.

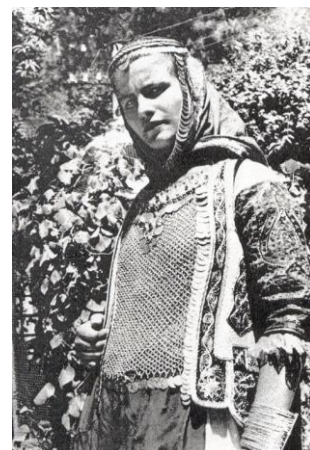
Το τεπελίκι έχει κατασκευαστεί σε ένα από τα πολλά εργαστήρια που υπήρχαν στην Σαφράμπολη του Πόντου τον 19^ο αιώνα και σήμερα βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Ε. Ι. Μ.).

Από τα κοσμήματα των πολύπλοκων νυφικών κεφαλόδεσμων ξεχωρίζει το **διάδημα** (κορώνα, κορωνάτσι, μετώπι, ξελίτσι, τράμκα, κουτελίτης, στόλος, μπάπκα, παραμπύκια, σεργούτσι κ.ά.), κόσμημα που φοριόταν στο μέτωπο από χρυσοκέντητη ταινία (για να μην ερεθίζεται το δέρμα) με χρωματιστές πέτρες και μαργαριτάρια ή από μαλαμοκαπνισμένες και στολισμένες με πολύχρωμες πέτρες αρθρωτές πλάκες, από όπου αιωρούνταν κρεμασίδια και νομίσματα. Οι Πωγωνίτισσες το ονόμαζαν στόλο.

«Στόλος» με καθαρά βυζαντινή μορφολογία. Χυτές αρθρωτές πλάκες απολήγουν σε σχηματοποιημένα ορθόκλινα κυπαρίσσια, σύμβολα μακροζωίας, τα οποία κορυφώνονται σε πετεινάκια, σύμβολα γονιμότητας. Χρωματιστές πέτρες τόνιζαν τη χαρούμενη στιγμή του γάμου και ανθόσχημα κρεμασίδια πρόσθεταν με την κίνησή τους ιδιαίτερη χάρη. (Ε. Ι. Μ.)

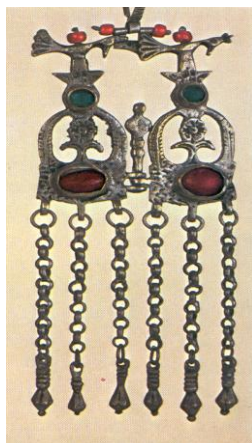
Το κεφαλοκάλυμμα συχνά στερέωνε ένα περίτεχνο μεταλλικό σπαστό υποσιαγώνιο (καπιτσάλι, μαγούλα, μαγγούρι) με γάντζους στα άκρα, περασμένο κάτω από το πηγούνι. Ασημένιες αλυσίδες με ρόδακες και πτηνόμορφους γάντζους (τοκάδες, κόπιτσες, μαγλικουτάρι) ή περόνες με συρματερές στρογγυλές ή αμφικωνικές κεφαλές, χρωματιστές πέτρες, μαργαριτάρια και ανθόσχημα κρεμασίδια (καρφοβελόνες, κομποβελόνες, τρέμολες, σπλίγγα), στερέωναν και διακοσμούσαν τον κεφαλόδεσμο. Η συμβολική σημασία του κεφαλόδεσμου και το ύψος του ενισχυόταν με την προσθήκη πολλών άλλων εξαρτημάτων, όπως φτερά παγωνιού, σύμβολα παρθενικότητας, και φυσικά ή τεχνητά άνθη.

Γαντζωμένα στο κεφαλόδεμα στο ύψος των κροτάφων και περασμένα μ' αλυσίδες κάτω από το πηγούνι ή στερεωμένα στο πίσω μέρος του κεφαλόδεσμου πλαισίωναν το πρόσωπο ποικιλόμορφα βαριά σκουλαρίκια, ως φυλακτήρια κοσμήματα, με διάφορες ονομασίες, προσδιορισμένες από το σχήμα τους (κρικέλια, καμπάνες, σπάθες, βέργες, μούρινα, τριάπιδα κ.ά.)

«Σπάθες», χρυσά, συρματερά και χυτά (Λευκάδα)

Ασημένια σφυρήλατα (Ζίτσα)

«Καμπάνες», χρυσά (Κως)

Κλώστινες ή μεταλλικές από ασημένιο στριφτό σύρμα αρμαθίες με

μαλαμοκαπνισμένα σωληνοειδή ή σφαιρικά εξαρτήματα, καθώς και υφαντές ταινίες με τα ίδια στολίδια (μασούρ πλεξίδες, πεσκούλια, κόσσες με τα κουμπιά, κρέμεζες) αύξαναν το μήκος των πλεγμένων σε κοσιίδες μαλλιών (κοσάνες ή κόσες) και πρόσδιδαν επιβλητικότητα σ' όλη την εμφάνιση της πλάτης ενισχύοντας την προστατευτική και γονιμική δύναμη του κεφαλόδεσμου.

Τον αυχένα και τη ράχη, εκτός από τα μακριά πολλές φορές μέχρι τα πόδια πεσκούλια, στόλιζαν με τριγωνικά φυλαχτά και σύνολα από κοσμήματα λουλουδιών, φύλλων, καρπών και άλλων διακοσμητικών, γονιμικών και αλεξίκακων αντικειμένων.

Αστυπάλαιο

«Τσούλα» Αστυπάλαιας:
επίχρυσος δίσκος και θύσανος
με ασημένια εξαρτήματα.

Μακεδονία

Περίτεχνα πολύμορφα κοσμήματα περιέβαλαν το λαιμό, άλλοτε εφαρμοστά σ' αυτόν και άλλοτε πέφτοντας στο στήθος (χαρχάλια ή γιορντάνια¹). Τα περιλαίμια ήταν φιλοτεχνημένα από σειρές

¹ γιορντάνια : η λέξη ετυμολογείται από το τούρκικο "gerdan" που θα πει λαιμός.

μαργαριτάρια με μμποτόνια (συχαντρίκια) και από πλέγματα λεπτών συρμάτων στολισμένα με πλάκες, πέτρες και νομίσματα καθώς και με πολύσχημα κρεμασίδα, στα οποία δέσποζε ο σταυρός.

Επίχρυσο γιορντάνι Αιδηψού.

«Ασημογιόρντανο» Μακεδονίας.

Περασμένα στο λαιμό ή γατζωμένα στα ενδύματα έπεφταν στο στήθος κοσμήματα από ανισόμακρες αλυσίδες που διαρθρώνονταν σε συνεχόμενες σειρές (μυρμίδι Κύπρου), **καδένες** από τις οποίες κρέμονταν πολύμορφα διακοσμητικά ελάσματα και νομίσματα (κρέμασες Σκύρου, σκαλομάγκαρο Μακεδονίας) καθώς και τα μεγάλα **γιορντάνια** από συρματερές ή χυτές πλάκες με φανταχτερές πέτρες, καμέους και μινιατούρες.

Γιορντάνι από την Ήπειρο

Συρματεροί **σταυροί με καδένες** από μαλαμοκαπνισμένα σφαιροειδή και κωνοειδή στοιχεία (μπουτόνια, ντουντούνια) στολισμένοι με κοράλλια, μαργαριτάρια και πολύχρωμες πέτρες συνηθίζονταν στο νησιωτικό χώρο.

Ο σταυρός με τα «μπουτόνια» ή «αμπράκαμος» από την Κρήτη, απαραίτητο συμπλήρωμα της Κρητικής φορεσιάς.

Τα κορδόνια ή άλυσες από τα Μεσόγεια Αττικής, η καδένα με τα οθωνικά νομίσματα από τα Μέγαρα, η κατοστάρια ή νταλαντιανή ή καρφίτσα με τους σταυρούς και τους ρόδακες και οι άλυσες από την

Αγιάννα της Εύβοιας, ο καρφωτήρας από την Αιδηψό, ο σταυρός με τα χερουβείμ, τους δικέφαλους αετούς και την ανθρώπινη μορφή από τη Βόρειο Ήπειρο, το γιορνταλίκι από την Κάσο, ο κερτανές και το μυρμίδι από την Κύπρο, το περιδέραιο με τους σμαλτωμένους δίσκους και τα απιδιόσχημα κρεμασίδια από την Κέρκυρα αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα **επιστήθιων** γαμήλιων κοσμημάτων.

«Κορδόνια», επιστήθια
νυφικά κοσμήματα
από την Αττική.

Ασημένιος «καρφωτήρας» από την Αιδηψό.

Εντυπωσιακά βαρεία επιστήθια κοσμήματα ήταν και τα μονά ή διπλά **κιουστέκια** (τσαπράζια, γκρέπια, σταυραετοί) από αρμαθιές αλυσίδες, οι οποίες συνδέουν χυτές ή συρματερές πλάκες, άλλοτε διακοσμημένες με πολύχρωμες πέτρες και άλλοτε με πολυθεματικές κοσμικές και θρησκευτικές παραστάσεις από σαβάτι. Η κεντρική τους πλάκα ήταν

συνήθως σταυρόσχημη και οι ακραίες, που έφεραν και γάντζους, τριγωνικές.

Διπλό ασημένιο «κιουστέκι» ή «σταυραετός» του Μακεδονομάχου Κώστα Γαρέφη.

Υπήρχαν ακόμη και χανδρόπλεκτα **στηθαία** επικαλύμματα, δίκτυα, με κρεμασμένα νομίσματα στις παρυφές τους. Μικρές ασημένιες ή παραχρυσωμένες πόρπες, οι τόκες, τοκάδες, βούκλες ή πούκλες (εικ. 16), και κουμπιά, οι ζάβες, από τα ίδια υλικά συγκρατούσαν και στόλιζαν τα ανοίγματα των ενδυμάτων. Το στολισμό του **στέρνου** συμπλήρωναν φανταχτερές καρφίτσες ή χρυσόδετη καμέα.

«Χελώνα», χρυσή καρφίτσα απ' την Κέρκυρα. Αττικής.

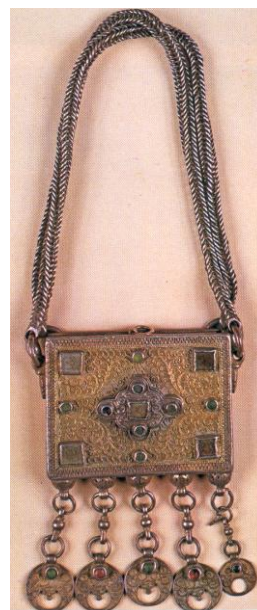
Καρφίτσα απ' τα Μεσόγεια

Τα **χαϊμαλιά** ήταν μενταγιόν, που στο κέντρο τους κρέμονταν ένα φυλαχτό. Η λέξη προέρχεται από την τούρκικη "hamail", (αραβική hamalat) που θα πει κρεμαστό και στη συνέχεια, φυλαχτό. Η Ελληνική λέξη για το χαϊμαλί είναι "περίαπτον". Τα χαϊμαλιά την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε είναι συνήθως κουτάκια

τετράγωνα ή στρογγυλά, που περιέχουν φυλακτικά ή αντιβασκανικά αντικείμενα, όπως τίμιο ξύλο, αγιοταφίτικα λουλούδια κ.λ.π.

Ασημένιο φυλαχτό με παράσταση Αϊ Γιώργη (1831)

Επίχρυσο «χαιμαλί»

Τη μέση, ακολουθώντας πανάρχαια ελληνική συνήθεια συνδεδεμένη με κοινωνικό, αισθητικό, τελετουργικό, μαγικό και πρακτικό προσορισμό, περιέβαλαν με ζώνες, είτε υφασμάτινες, διακοσμημένες με μετάλλινα συμβολικά στοιχεία και χρυσοκεντήματα, είτε αρθρωτές, που θηλύκωναν με διμερείς ή τριμερείς στην όψη ασημένιες ή επιχρυσωμένες πόρπες σε διάφορα μεγέθη και ποικίλα σχήματα (κλειδιά, κλειδωτήρια, κλεικουτήρια, παφίλια, κουμπέδες κ.ά.) με πλούσιο θεματικό διάκοσμο, φιλοτεχνημένο μ' όλες τις πατροπαράδοτες τεχνικές.

Στην περίπτωση της υφασμάτινης ή δερμάτινης ζώνης, απαραίτητο συμπλήρωμα, ήταν η πόρπη. Χρησίμευε σαν αγκράφα για να ενώνει τα δύο άκρα της ζώνης. Οι πόρπες ήταν χρηστικά και διακοσμητικά αντικείμενα, και κατασκευάζονταν με τις τεχνικές κατασκευής των κοσμημάτων, ρεπουσσέ, κοκκίδωση και φιλιγκράν.

Είχαν στις άκρες δύο περόνες (καρφίτσες) για να μπορούν να στερεώνονται στα δύο άκρα της ζώνης. Άλλοτε πάλι οι πόρπες ράβονταν πάνω στη ζώνη. Οι πόρπες που έχουν βρεθεί από την περίοδο του 16ου έως 19ου αιώνα είναι συγκριτικά πολύ περισσότερες από τα υπόλοιπα κοσμήματα, πιθανόν γιατί ήταν αντικείμενο καθημερινής χρήσης, και όχι μόνον εξάρτημα της επίσημης φορεσιάς.

Στην Ελληνική παράδοση η ασημένια πόρπη ήταν από τα βασικά προικιά της νύφης, και αναφερόταν λεπτομερώς σε προικοσύμφωνα και διαθήκες. Στα δημοτικά τραγούδια εξάιρεται μαζί με την ομορφιά της νύφης, και η αξία των προικιών της. «Να σμίξουμε τό μάλαμα με το μαργαριτάρι να κάμουμε τση νύφης μας ένα χρυσό ζωνάρι» Η πόρπη συχνά ήταν πολύ μεγάλου μεγέθους και έπαιζε ρόλο αποθησαυριστικού

αντικειμένου, ιδιαίτερα στους νομαδικούς πληθυσμούς, και δινόταν σε περίπτωση ανάγκης αντί χρήματος (αμανάτι), ή μπορούσε εύκολα να ρευστοποιηθεί. Πόρπες χρησιμοποιούσαν οι Μυκηναϊοί, οι αρχαίοι Έλληνες, οι Κέλτες, και οι Ρωμαίοι.

Η πόρπη αυτή ανήκε στην Μόσχω Τζαβέλα. Η Μόσχω ήταν σύζυγος του Λάμπρου και μητέρα του Φώτου Τζαβέλα. Όλοι τους ήταν ηρωικοί αγωνιστές στην αντίσταση των Σουλιωτών κατά του Αλή πασά. Την πόρπη αυτή κληρονόμησε η εγγονή της Μόσχως, η Φωτεινή Τζαβέλα η οποία υπήρξε «κυρία επί των τιμών» της βασίλισσας Αμαλίας. Η πόρπη είναι κατασκευασμένη με την τεχνική ρεπουσσέ, και είναι στολισμένη με τον συνήθη παραδοσιακό διάκοσμο, ρόδακες, ανθέμια, λαχούρια. Το υλικό κατασκευής είναι ασήμι και έχει πάρει το χρυσαφί χρώμα με μαλαμοκάπνισμα. Η πόρπη σήμερα βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό μουσείο, που στεγάζεται στο κτίριο της παλιάς Βουλής.

Σ' ορισμένες ζώνες οι πόρπες ήταν ολοστόλιστες με μαργαριτάρι, διατζεντιστές με το μαργαριτάρι, αγορασμένες από την Κωνσταντινούπολη (πολίτικες). Εντυπωσιακό παράδειγμα ζώνης είναι εκείνη από τη Θράκη (Σουφλί, Αδριανούπολη κ.ά.) που χάριζε τη μέρα των αρραβώνων ο γαμπρός στη νύφη, το ζουνάρι με την κορώνα ή μπακινοζούναρο με συμβολικά στολίδια από πολύχρωμα σμάλτα, καθώς και η συγγενική στη μορφολογία και το συμβολικό περιεχόμενο ζώνη από τη Θάσο, οι οποίες θεωρούνται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα των τζοβαϊρικών σμαλτάτων.

Το «ζουνάρι με την κορώνα», Σουφλί 1798.

Από το ύψος της μέσης στερεωνόταν μ' αλυσίδες η περίτεχνη ασημοσουγιά, καθώς και τα στολίδια της ποδιάς, που ενίσχυαν την προστατευτική και συμβολική της υπόσταση. Από αυτά άλλα ήταν από βαρείες αλυσίδες, συρματερές ή χυτές πλάκες και πόρπες με γάντζους, τα κιουστέκια μέσης, και άλλα από λεπτές αλυσίδες με κρεμαστά σε πυκνή διάταξη φλουράκια ή ελάσματα, τα παραδέλια, τα συντζήρια.

«Ασημοσουγιά», «μονό κιουστέκι», Τρίκαλα

«Συντζήρια», Σαλαμίνα.

Τα χέρια στόλιζαν μ' αλυσιδωτά συρματερά και χυτά βραχιόλια, τα μπελετζίκια, που έφταναν σ' ορισμένες περιπτώσεις μέχρι τον αγκώνα καθώς και με δακτυλίδια που έφεραν πέτρες ή χαρακτή και ανάγλυφη διακόσμηση.

Παραδοσιακά κοσμήματα ως προς τα μέρη του σώματος

ΚΕΦΑΛΙ	<p>Κορυφή: <i>Τεπελίκι</i></p> <p>Μέτωπο: <i>Διάδημα</i></p> <p>Κρόταφοι: <i>Περόνες</i></p> <p>Αυτιά (κεφαλόδεσμος): <i>Σκουλαρίκια (κρικέλια, καμπάνες, σπάθες)</i></p> <p>Πηγούνι: <i>Υποσιαγώνιο</i></p> <p>Λαιμός: <i>Συχαντρίκια, ασημογιόρντανο, γιορντάνια, χαρχάλια</i></p>
ΣΤΗΘΟΣ	<p>Στέρνο: <i>Κορδόνι, καρφίτσες, διπλό κιουστέκι, δίχτυ, καρφωτήρας, κατοστάρα, σταυροί.</i></p> <p>Καρδιά: <i>Χαϊμαλί, φυλαχτά, κιουστέκια</i></p>
ΠΛΑΤΗ	<i>Αυχένας / Ράχη: Πεσκούλια, τσούλες της Αστυπάλαιας</i>
ΧΕΡΙΑ	<p>Καρποί: <i>Μπελετζίκια, βραχιόλια</i></p> <p>Δάχτυλα: <i>Δαχτυλίδια</i></p>
ΜΕΣΗ	<p>Ομφαλός: <i>Πόρπες (ασημοζούναρα)</i></p> <p>Κοιλιά: <i>Ποδιά, Ασημοσουγιά, κιουστέκι, συντζήρια</i></p>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η σημειολογία των Παραδοσιακών Κοσμημάτων

Σε παλαιότερες εποχές τα κοσμήματα στον Ελληνικό χώρο (που εν μέρει τότε ήταν οθωμανική αυτοκρατορία) εκτός από την προφανή αισθητική τους σημασία, έπαιζαν στη ζωή των ανθρώπων της εποχής εκείνης πολύ σοβαρό ρόλο.

Κατ' αρχήν οι οικογένειες αποθησαύριζαν μέσω των κοσμημάτων τις οικονομίες τους. Σε μία εποχή που δεν υπήρχαν τράπεζες, οι οικογένειες κατασκεύαζαν κοσμήματά με τα χρήματα που αποταμίευαν. Έτσι σε μικρό όγκο ενσωμάτωναν μεγάλη αξία, που μπορούσε να μεταφερθεί και στην ανάγκη να ρευστοποιηθεί. Στις εποχές που αναφερόμαστε (1650-1900) τα κοσμήματα που έχει καθιερωθεί να τα ονομάζουμε Παραδοσιακά Ελληνικά Κοσμήματα, ήταν συνήθως ασημένια. Μία άλλη σημασία που είχε το κόσμημα την εποχή εκείνη ήταν ο συμβολισμός (σημειολογία). Με τα κοσμήματα που φορούσε η γυναίκα αποκάλυπτε αν είναι παντρεμένη ή όχι, ποια είναι η οικονομική της κατάσταση, ακόμη και την κοινωνική θέση της οικογένειάς της. Το κόσμημα ακόμη είχε και μία φυλακτική και αποτρεπτική διάσταση. Ήταν γούρι και φυλαχτό για το κακό μάτι.

Στο Λαογραφικό μουσείο Σουφλίου έγιναν εκδηλώσεις με την ονομασία Γέφυρα, αφιερωμένες σε ένα βραχιόλι που είχε αυτό το όνομα και το φορούσαν οι έγκυες κοπέλες. Ο διοργανωτής των εκδηλώσεων Ν. Μπουρουλίτης μας δίνει μία ακόμη ενδιαφέρουσα λαογραφική πληροφορία. Μία ασημένια πόρπη ή ασημοζούναρο με την ονομασία Κορώνα ήταν το νυφιάτικο δώρο από την οικογένεια του γαμπρού στη νύφη. Ονομαζόταν έτσι γιατί ο γαμπρός έλεγε στον πεθερό του ότι θα έχει το κορίτσι Κορώνα στο κεφάλι του.

Όλα αυτά που μας φαίνονται τόσο μακρινά, συνέβαιναν μόλις 100 χρόνια πριν. Η σημερινή αντίστοιχη συνήθεια των ζευγαριών, το δαχτυλίδι αρραβώνων, έχει ιστορία μόλις 60 χρόνων, και μάλιστα ξεκίνησε από την διαφημιστική καμπάνια της εταιρίας διαμαντιών De Beers με την ονομασία Diamonds are For Ever. Στη συνέχεια το Χόλυγουντ ανέλαβε να καθιερώσει το διαμαντένιο δαχτυλίδι αρραβώνων σαν μία παγκόσμια συνήθεια.

Τα βραχιόλια αυτά στη Θράκη ονομάζονταν αρραβώνες ή γέφυρες. Ένα τελετουργικό κόσμημα που φορούσαν οι έγκυες γυναίκες και παριστά το γυναικείο σώμα κατά την εγκυμοσύνη. Φωτογραφίες από το βιβλίο της Κατερίνας Κορρέ «[Το Βραχιόλι](#)»

Συμπεράσματα

Τα κοσμήματα της ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς, που συνδυάζουν το χρηστικό αντικείμενο με το έργο τέχνης, χαρακτηρίζονται από μία ομοιογένεια, τόσο στη χρήση των υλικών και στη τεχνική κατασκευής, όσο και στο πολυμορφικό διακοσμητικό θεματολόγιο. Τα υλικά και οι μορφοπλαστικές τεχνικές αποτελούν τα εξωτερικά στοιχεία τους, τα οποία εκφράζουν την ευρηματικότητα, την επιδεξιότητα και την αισθητική ευαισθησία του λαϊκού δημιουργού, ενώ τα θέματα του διακόσμου, όπως υποστηρίζει η Αγγελική Χατζημιχάλη, ανταποκρίνονται σε παμπάλαιες ανθρώπινες συνήθειες της γένεσης, σε λατρείες και μαγικές δοξασίες. Η άμεση επαφή που είχε το κόσμημα με το σώμα δημιούργησε την ανάγκη της επικάλυψής του με φυλακτικά, μαγικά και αποτρεπτικά στοιχεία, που απεμάκρυναν το κακό και διασφάλιζαν την ευτυχία εκείνου που το φορούσε.

Τα στοιχεία αυτά επαναλαμβάνονται από γενεά σε γενεά με ιερό άγραφο νόμο, πιστοποιώντας την ακατάβλητη δύναμη και τον συντηρητισμό της παράδοσης. Ευχετική, ελπιδοφόρα και γονιμική είναι η παρουσία των δένδρων, των καρπών, των λουλουδιών, της ανθοφόρας γλάστρας, των φύλλων και των πουλιών, σύμβολα της θάλλουσας ζωής, γέννηση-θάνατος-αναγέννηση. Το νιόπαντρο ζευγάρι συμβολίζουν στα νυφικά κοσμήματα τα εραλδικά συμπλέγματα των πουλιών. Νοσταλγία ή προσδοκία γρήγορης επιστροφής κάποιου ξενιτεμένου αποπνέουν τα καράβια. Θεϊκή προστασία επιζητείται ή πίστη εκδηλώνεται με τα χριστιανικά σύμβολα. Ευδαιμονία και λυτρωτική διάθεση προσφέρουν οι ήλιοι, τα αστέρια, οι ρόδακες. Αποτρεπτικά σύμβολα είναι τα απεικονιζόμενα αφύσικα στοιχεία (γοργόνα, γοργόνειο, δικέφαλος αετός, δράκοντες κ.ά.). Μαγικοφυλακτικές ιδιότητες έχει η πεντάλφα ή εξάλφα και αποτρεπτικές και προστατευτικές περικλείουν το λαχούρι, ο κύκλος, ο ρόμβος και το τρίγωνο. Αναφορά στο παρελθόν αποτελεί η μορφή της Αθηνάς ή ο δικέφαλος αετός, ο οποίος συμβολίζει και την οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας.

Η αποτρεπτική, μαγική και φυλακτική σημασία των απεικονιζομένων στα κοσμήματα συμβόλων ενισχύεται με τη μέθοδο της επανάληψης του θέματος, με τη χρήση πολύτιμων ή ημιπολύτιμων λίθων και γυαλόπετρων, στα χρώματα των οποίων ο λαός αποδίδει ιδιότητες που τονώνουν τη δύναμη και αποδιώχνουν το κακό (κόκκινες πέτρες, αχάτες, τυρκουάζ, κοράλλια κ.ά.), με τη χρήση νομισμάτων, που

λειτουργούν όπως τα βυζαντινά κωνσταντινάτα, δηλ. ως φυλακτήρια κοσμήματα, καθώς και με τη δημιουργία του ήχου που προκαλούν τα πολυάριθμα αιωρούμενα ποικιλόμορφα στοιχεία μ' αποτέλεσμα να απομακρύνονται οι κακές δυνάμεις και να κυριαρχεί μια ευδαιμονιστική, προκλητική και ερωτική διάθεση.

Τα πολλαπλά θέματα και άλλα συμπληρωματικά στοιχεία που διακοσμούν τις επιφάνειες των κοσμημάτων, συγγενή μ' εκείνα που συναντώνται και στα άλλα έργα της Λαϊκής Τέχνης (κεντήματα, υφαντά, ξυλόγλυπτα, σταμπωτά, κεραμικά κ.ά.) έχουν αμφίσημη έννοια, δηλαδή είναι στοιχεία δυναμικά με αποτρεπτική σημασία και συνάμα διακοσμητικά που επαναλαμβάνονται κατά παράδοση και όπως επισημαίνει η Πόπη Ζώρα «ακόμη και όταν η χρήση και η επανάληψη τα έχουν αδειάσει από το μυστικό τους νόημα, διατηρούν αντιληπτά την μεταφυσική τους καταγωγή».

Η ζεστασιά των στιλπνών υλικών, το πλάσιμο της φόρμας, η αστείρευτη και γνήσια καλλιτεχνική φαντασία των αργυροχρυσόχων, το «μυστικό νόημα» του διακόσμου και η εκθαμβωτική λάμψη των πολύχρωμων λίθων και σμάλτων συνθέτουν την εντυπωσιακή παρουσία των κοσμημάτων της ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς τόσο στο θησαύρισμα της νεοελληνικής αργυροχρυσόχοϊας όσο και στο σύνολο των έργων του λαϊκού μας πολιτισμού.

Πλησιάζοντας την ουσία του νεότερου ελληνικού πολιτισμού αισθανόμαστε να λειτουργούν μέσα μας δυνάμεις απελευθερωτικές, καθώς ωριμάζουν εμπειρίες ισάξιες με αυτές που μας πρόσφερε ως τώρα το θαμπωτικό, συχνά όμως ανασταλτικό, δέος της αρχαιότητας και του Βυζαντίου. Ο κόσμος που μας αποκαλύπτεται είναι προσιτός, αρθρωμένος πάνω σε κλίμακες ανθρώπινες, με την χαρά της ζωής στις ρίζες της κάθε εκδήλωσης. Είναι ένας κόσμος αυτόνομος και πλήρης που δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από τα παρελθόν, που εκφράζει το παρόν του με απόλυτη συνέπεια και προσφέρει στο μέλλον καινούργια πρότυπα και νέα μέτρα. Αυτό το ήθος είναι που στήριξε την νεοελληνική φυσιογνωμία, πλουτίζοντας τις εμπειρίες της ανθρωπότητας με ένα από τα πιο σημαντικά διδάγματα.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

- Ασημογιόρντανο, το:* κόσμημα λαιμού (Μακεδονία, Μπάλτζα, Ρουμλούκι).
Ασημοκαπνιαμένος, η, ο: επαργυρωμένος.
- Γιορνταλίκι, το:* κόσμημα λαιμού και στήθους (Κάσος).
- Γιορντάνι, το:* περιλαίμιο ή επιστήθιο κόσμημα (Μεσόγεια Αττικής, Βοιωτία, Ήπειρος, Θράκη).
- Γκόρφι, το:* εγκόλπιο, κόσμημα στήθους, φυλακτό (Δωδεκάνησα, Κάσος).
- Διάτρητος, η, ο:* ο δουλεμένος με τη διάτρητη ή ξεγυριστή τεχνική.
- Δούλια, τα:* κοσμήματα κροτάφων, σκουλαρίκια (Ρουμλούκι).
- Ζοννάρι με την κορώνα, το:* ζώνη με σμαλτωμένη πόρπη, την κορώνα (Σουφλί, Θράκη).
- Θηλυκωτάρι, το:* μικρή ή μεγάλη πόρπη για διακοσμητική και πρακτική χρήση.
- Καρφφοβελόνα, ή (καρφοβέλονο, το):* περόνη με διακοσμητικά στοιχεία στην κεφαλή της, κόσμημα κεφαλόδεσμου και στήθους (Κύπρος, Ύδρα).
- Καδένα, η:* αλυσίδα, επιστήθιο κόσμημα (Μέγαρα).
- Καστόνι, το:* κοιλότητα σε μέταλλο για την υποδοχή διαφορετικού υλικού, κυρίως σμάλτου και πέτρας.
- Κατοστάρα, η:* επιστήθιο κόσμημα (Αγιάννα Ευβοίας).
- Κιουστέκι, το:* αλυσιδωτό κόσμημα στήθους και ποδιάς (Θεσσαλία).
- Κλειδωτήρι, το:* πόρπη ζώνης ή πόρπη που κλείνει ανοίγματα του ενδύματος στο στήθος.
- Κοκκιδωτός, η, ο:* ο διακοσμημένος με την κοκκιδωτή τεχνική.
- Κολάνια, τα:* μαλαμοκαπνισμένες συρματερές πόρπες (Νάουσα).
- Κορδόνι, το:* επιστήθιο κόσμημα (Μεσόγεια Αττικής).
- Κορώνα, η:* το πρόσθιο τμήμα μετάλλινης ζώνης (Σουφλί, Θράκη, Θάσος), επιμετώπιο κόσμημα (Μεσόγεια Αττικής, Θράκη).
- Κορωνάτσι, το:* επιμετώπιο κόσμημα (Μεσόγεια Αττικής).
- Κρέμασες, οι:* κόσμημα λαιμού και στήθους (Β. Σποράδες).
- Κρεμασίδια, τα:* διακοσμητικά ποικιλόμορφα στοιχεία που αιωρούνται στα κοσμήματα.
- Λίγκος, ο:* περόνη σε μικρή πόρπη, την μπούκλα (Δωδεκάνησα, Καστελλόριζο).
- Μαλαμοκαπνισμένος, η, ο:* επιχρυσωμένος.
- Μασούρια, τα:* διακοσμητικά εξαρτήματα κοσμημάτων σε σχήμα ράβδου, μασουριού (Δωδεκάνησα, Σκύρος).
- Μούρα, τα:* διακοσμητικά στοιχεία, συνήθως από μικρά μαργαριτάρια, σε σχήμα μούρου (Δωδεκάνησα, Πάτμος).
- Μπελετζίκια, τα:* βραχιόλια (Μεσόγεια Αττικής).
- Μποτόνια, τα:* διακοσμητικά αμφικωνικά στοιχεία (Κρήτη).
- Μπούκλες, οι:* κόσμημα σε σχήμα κυκλικό με περόνη στο κέντρο (Καστελλόριζο, Δωδεκάνησα).

Ξεγυριστός, η, ο: διακοσμημένος με τη διάτρητη ή ξεγυριστή τεχνική.
Παραούδκια, τα: τούρκικα νομίσματα (Κύπρος).
Πόρπη, η: ασημένιο ή μαλαμοκαπνισμένο χρηστικό και καλλωπιστικό κόσμημα ζώνης και στήθους (ασημοζούναρα, κλειδωτήρι, θηλυκωτάρι).
Σαβάτι, το: κράμα από ασήμι, χαλκό, μολύβι και κερί θειαφιού για τη διακόσμηση ασημένιων ή μαλαμοκαπνισμένων κοσμημάτων.
Σπάθες, οι: κρεμαστά σκουλαρίκια σε σχήμα σπάθης (Λευκάδα).
Σπλίγγα, η: κόσμημα κεφαλόδεσμου και στήθους (Κύπρος).
Σταυραετός, ο: αλυσιδωτό σταυροειδές επιστήθιο κόσμημα.
Σταυρός, ο: αλυσιδωτό επιστήθιο κόσμημα (Β. Ήπειρος).
Στόλος, ο: νυφικό επιμετώπιο κόσμημα (Πωγώνι).
Συρματερός, η, ο: ο δουλεμένος με τη συρματερή τεχνική.
Σφυρήλατος, η, ο: ο δουλεμένος με τη σφυρήλατη τεχνική.
Τεπελίκι, το: μετάλλιο δισκοειδές κόσμημα κεφαλής (Σαφράμπολη Πόντου).
Τετραμίδα, τα: διακοσμητικά ποικιλόσχημα αιωρούμενα ελάσματα.
Τουτούνια, τα: σφαιροειδή εξαρτήματα κοσμημάτων (Κύπρος).
Τρεμοβελόνες, οι: κόσμημα κεφαλόδεσμου (Ιος).
Τριάπιδα, τα: κρεμαστά σκουλαρίκια με απιδιόσχημα εξαρτήματα (Κέρκυρα).
Τριφουρένιος, α, ο: ο δουλεμένος με τη συρματερή τεχνική.
Τσούλα, η: φυλακτικό κόσμημα πλάτης (Αστυπάλαια).
Φαναράτο, το: εξάρτημα κοσμήματος σε σχήμα φαναριού (Δωδεκάνησα, Κυκλάδες).
Φιόρα, τα: κόσμημα κεφαλόδεσμου (Κύπρος).
Φιοτούρες, οι: διακοσμητικά αιωρούμενα ελάσματα (Εύβοια).
Φουσκάτο, το: κόσμημα από στοιχεία με μορφή φούσκας (Δωδεκάνησα).
Φουσκωτός, η, ο: ο διακοσμημένος με την έκτυπη —φουσκωτή— τεχνική.
Χαρχάλι, το: περιλαίμιο (Λήμνος).
Χελώνα, η: χρυσή ωσειδής καρφίτσα (Κέρκυρα).
Χυτός, η, ο: ο δουλεμένος με τη χυτή τεχνική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δεληβοριάς, Άγγελος, *Ελληνικά Παραδοσιακά Κοσμήματα*, Μέλισσα, 1979.

Λαδά-Μινωτού, Μαρία, *Κοσμήματα της Παραδοσιακής Ελληνικής Φορεσιάς*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία της Ελλάδος, 1999.

Καπλάνη, Γιαννούλα, *Νεοελληνική Αργυροχοΐα*, Υπ. Πολιτισμού, 1997.

Ζώρα, Πόπη, *Δύο μεγάλοι μαστόροι του ασημιού*, ΕΟΜΜΕΧ, 1972.

Παπαμανώλη, Λούλα, *Το Παραδοσιακό Κόσμημα στα Δωδεκάνησα*, ΕΟΜΜΕΧ, 1986.

Ελληνικά διακοσμητικά μοτίβα, ΕΟΜΜΕΧ, CD-ROM.

<http://www.jewelpedia.com>

<http://www.eommex.gr>

<http://collections.culture.gr/>

<http://www.benaki.gr/>

<http://www.nhmuseum.gr/>